

EXPRESSION OF SEMANTIC STRUCTURE OF TASTING QUALITIES IN LITERARY TEXTS (IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES)

Vohidova Hilola Soibjon qizi¹

¹ Andijan State University

Linguistics (Uzbek language)

Level 1 Master

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059887>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

adjective, English, Uzbek, types of meanings of adjectives, adjectives of taste, literary text.

ABSTRACT

This article focuses on the nominal and verbal compatibility of taste-related lexemes in English and Uzbek, and reflects the scientific views of language users on the word's taste. Example sources are works of art in English.

MAZA-TA'M BILDIRUVCHI SIFATLARNING SEMANTIK STRUKTURIZMINI BADIY MATNLARDA IFODALANISHI (INGLIZ TILI VA O'ZBEK TILLARIDA)

Vohidova Hilola Soibjon qizi¹

¹ Andijon davlat universiteti

Lingvistika (o'zbek tili) yo'nalishi

1-bosqich magistranti

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

sifat, ingliz tili, o'zbek tili, sifatlarning ma'no turlari, maza-ta'm sifatlari, badiiy matn.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola maza-ta'm bilan bog'liq leksemalarning ingliz va o'zbek tillaridagi nominal va og'zaki muvofiqligini amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, so'zning ta'mga nisbatan tildan foydalanuvchilarning ilmiy qarashlarini aks ettiradi. Misol manbalari ingliz tillidagi badiiy asarlardir.

Sifat – predmetning rangi, hajmi, shakli, mazasi, xarakteri, psixik holati, o'rin yoki vaqtga munosabati kabi belgilarni anglatadi. Masalan, qizil, katta, shirin, baland, yomon, sho'x, ertalabki kabiladir. Boshqa so'z turkumi ham belgi ifodalaydi.

Ammo sifat barqaror va turg'un belgi ifodalashi bilan ulardan ajralib turadi. Masalan, Gul – qizil deganda turg'un (statik) belgi, Gul qizardi deganda esa o'zgaruvchi (dinamik) belgi namoyon bo'lgan. Sifat anglatadigan belgi boshqa turkum

anglatadigan belgidan xususiyati bilan farq qiladi. Masalan qizg'ish –qizil - qip-qizil. Boshqa turkum anglatuvchi belgida esa bunday xususiyat yo'q. Sifat gapda sifatlovchi aniqlovchi, qisman kesim, hol vazifasida keladi. Shu asosda sifatning umumniy grammatik ma'nosini "asosan predmetning, qisman harakatning belgisini bildirib, gapda asosan sifatlovchi aniqlovchi, ba'zan kesim, harakatning belgisini bildirib, gapda asosan sifatlovchi aniqlovchi, ba'zan kesim, ayrim hollarda hol vazifasida kelish" ko'rinishida tiklash mumkin. Sifatni tasniflovchi kategoriya daraja kategoriyasi hisoblanadi. Bu kategoriya deyarli hamma tillarda mavjud bo'lib, barcha sifatlar uchun qo'llaniladi. Shunga qaramay turli tillarda u turlicha talqin qilinadi.

Sifatlar ko'p ma'noliligiga ko'ra bir qancha qiziqarli muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi va bunda asosan matndan kelib chiqadigan kontekstual ma'noga e'tibor qaratiladi. Sifatlardagi ko'p ma'nolilik to'g'risidagi muammolar haligacha to'liq yechimini topmagan. Shunga qaramay bu nazariy muammolar sifat va ko'plab boshqa muammoli so'z turkumlarini o'z ichiga qamrab oladigan tilning umumiy lug'atini yaratuvchilari hisoblanmish lug'atshunos olimlarning yaratgan ishlarida o'z yechimimni topdi. Ular lug'at tarkibini ma'no va ifoda jihatidan turlarga ajratish bilan bir qatorda lug'atdagi turli ma'nolarni o'quvchiga aniq va tushunarli tarzda yetkazib berish masalasini maqsad qilib qo'ydilar. Bejointning qayd etishicha "Ma'nolariga ko'ra turlarga ajratiluvchi ko'p miqdordagi lug'atlarni bir-biriga qiyoslash qiziqarli jarayondir." Shunga ko'ra sifatlarga oid nazariy muammolarni ko'rib chiqamiz.

Dastavval sifatlarning ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, sifatlarning ma'nosi matndagi boshqa elementlarga qarab o'zgarishi mumkin. Gove sifatlarning ikkita o'ziga xos muammoli jihatiga e'tibor qaratdi:

1. Sifatlar ma'no jihatdan haqiqiy hayotdagi biror bir "tassavur qilib bo'ladigan predmet"ga mos kelmasligidir.

2. Sifatlar ma'noning tipik iyerarxiyasida mavjud bo'lmaydi, ya'ni ta'riflashni ananaviy analitik usuliga qarshi turadi [1, b. 5-32]. Millerning qayd etishicha "Sifatlar boshqa so'z turkumlaridan farqli o'laroq o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular sinonim va antonimlar bilan aloqaga kirishganda tilning lug'at boyligini boyitishga xizmat qiladi." So'zlarda antonim va sinonimlar o'rtasidagi aloqa bir vaqtning o'zida vujudga keladi. Masalan "strong" sinonimlarning butun bir guruhi bilan birgalikda guruhlanadi: (sturdy, powerful, tough, etc.) va u antonimik aloqasiga ko'ra "weak" bilan o'zaro aloqaga kirishib guruhlarga ajratiladi: (puny or frail). Bu tez-tez takrorlanadigan natija bo'lishi mumkin. "The Longman Grammar of Spoken and Written English"da qayd etilishicha: "Og'zaki nutq va badiiy adabiyotdagi ko'plab sifatlarning taqqoslanuvchi juftlarini bir-biriga qiyoslash qiziqarli jarayondir."

Kruz ko'p ma'noli so'zlarni quyidagi bir qancha turlarga ajratdi va ularni muhokama qildi: autohyponymy, automeronymy, autosuperordination, autoholonymy, systematic polesemy va boshqalar. Ammo shuni qayd etish lozimki ko'p ma'nolilikning barcha turlari sifatlarning o'zaro aloqasi bilan vujudga keladi. Shubhasiz hech kim o'sha guruhlarni barchasiga sifatga oid misollar keltirolmaydi. Ko'p ma'nolilikning ma'noviy bog'liqligi bilan vujudga kelgan

superordinate-hyponym yoki meronym-holonym kabi turlarini sifatlarning aloqasiz tassavur qilib bo'lmaydi. Boshqa turlari esa egaga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarni taqozo etadi, sifatlari esa egani anglatmasligi ochiq ravshan.. Lekin bu sifatda bunday xususiyatlar mavjud emas degan ma'noni anglatmaydi. Bu o'rinda faqat asliy sifatlari nazarda tutiladi, ya'ni ular sifatlarning asosiy guruhini tashkil etadi. Nisbiy sifatlari esa ulardan farqli o'laroq ot so'z turkumi bilan bog'liqdir. Umuman olganda asliy va nisbiy sifatlari o'rtasidagi farq "Cobuild Grammar"da ko'rsatilgan sifatlarning "qualitative" va "classifying" turlariga to'liq mos keladi. "The Longman Grammar"da esa bu atamalar "descriptors" va "classifiers" tarzida ishlatilgan. Ingliz tilida ham sifatlari shaxs yoki buyumning belgi va xususiyatini bildirib keladi. Tadqiqotimiz mavzusi sifatlarning ma'nosi bilan bog'liq bo'lganligi sababli, sifatlarni faqat ma'noga oid ko'rinishlariga e'tibor qaratishni lozim topdik. Sifat ifodalagan belgi yoki xususiyat turlicha bo'lishi mumkin. Masalan: young – yosh, red –qizil, sweet – shirin, small – kichik, ugly –xunuk, hungry –och, long – uzun va boshqalardir. Bu sifatlari hammasi predmetning ma'lum belgi yoki xususiyatini bildirsada ular bir-biridan farq qiladi. Masalan, ularning ba'zilari predmetning rangi yoki tusini anglatadi, ayrimlari predmetlarni nimadan qilinganligini ko'rsatadi. Sifatlarni leksik ma'nosiga ko'ra quyidagicha turlarga ajratiladi:

1. Xususiyat bildiruvchi sifatlari.
2. Holat bildiruvchi sifatlari.
3. Shakl bildiruvchi sifatlari.
4. Rang-tus bildiruvchi sifatlari.
5. Maza- ta'm bildiruvchi sifatlari.
6. Hid bildiruvchi sifatlari.
7. O'lchov bildiruvchi sifatlari.

8. O'rin bildiruvchi sifatlari.

9. Payt bildiruvchi sifatlari.

Quyida ularning har birini alohida-alohida ko'rib chiqamiz.

Xususiyatni bildiruvchi sifat narsa mavjudotni xarakter-xususiyatini ifodalashda qo'llaniladi: pretty go'zal, angry badjahl, eloquent dilkash, good yaxshi, bad yomon kabi. Xarakter va xususiyat ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin.

Holatni bildiruvchi sifat narsa, mavjudotni holat yoki vaziyatini turg'un belgi sifatida ifodalaydi. Holat bildiruvchi sifat o'z navbatida yana ichki guruhlarga bo'linadi:

1) tabiiy holat bildiruvchi sifat: beautiful go'zal, powerful o'ktam, lame cho'loq, stooping bukri; 2) jismoniy holat bildiruvchi sifat: strong baquvvat, healthy tetik, young yosh; 3) ruhiy holat bildiruvchi sifat: glad xursand, happy shod, sad xafa; 4) iqtisodiy holat bildiruvchi sifat: rich boy, poor kambag'al, indigent nochor; 5) harorat holatini bildiruvchi sifat: warm iliq, cool salqin, cold sovuq, hot issiq; 6) tozalik holatini bildiruvchi sifat: clean toza, dirty iflos, fresh musaffo.

So'nggi paytlarda lingvistik tadqiqotlarda "sodda", "xalq" tilshunosligi deb ataladigan narsalarga qiziqish kuchaymoqda. Dunyo haqidagi har kungi g'oyalar olimlarning yaqindan o'rganish obyektiga aylanadi. So'zlashuvchi odam, "sodda tilshunos" deb nomlangan, zamonaviy til tadqiqotchilari N.A. Allenova, O.A. Zhuravskaya, I.B. Levontina, E.V. Uryson, A.V. Shvets va boshqalarning bir qator asarlarida muhim rol o'ynaydi. Bu hodisa tilshunoslar va tilning sodda foydalanuvchilari orasida ham katta qiziqish uyg'otadigan obyekt. "Sodda" tilshunoslikda so'z nafaqat "juda ko'p" "tilning asosiy tarkibiy va semantik birligi

bo'lib, u obyektlar va ularning xususiyatlarini, hodisalarini, voqelik munosabatlarini nomlashga xizmat qiladi, balki bu semantik, fonetik va har bir tilga xos grammatik xususiyatlar [2, b. 464], shuningdek, ma'lum bir jismoniy obyekt, ma'lum jismoniy xususiyatlarga ega bo'lgan moddiy obyekt hamdor. So'z obyektining ushbu xususiyatlaridan birini ta'mga bog'lash mumkin.

Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, sodda tilshunos foydalanadigan har qanday konsepsiyani belgilashda, ko'rib chiqilayotgan obyektning kundalik ta'rifiga tayanish mantiqan to'g'ri keladi, chunki aynan "global hodisani tushunishni aks ettiruvchi ushbu turdagi ta'riflar bu kundalik ongga xosdir. Bu global konsepsiya ma'nosining o'rtacha qabul qilingan bir xil versiyasidir». Odatda, bunday ta'rif umumiy tilning lug'atlarida saqlanadi. Shunga ko'ra, ta'mga ko'ra biz "bu hissiyotning manbai bo'lgan tilda, og'izda yoki oziq-ovqat xususiyatidagi hissiyot"ni tushunamiz. Bizning holatlarimizda, shuningdek, "lazzat tuyish va ovqat hazm bo'lishga ta'sir qiladi, fiziologik holatga bog'liq" [2, b. 210].

Maza-ta'mning ilmiy tushunchalari ushbu ish doirasidan tashqarida. Bu umuman "soddalik"ning "ilmiy" ga qarshi ekanligini anglatmaydi, bu ikki tushuncha asosan bir-biriga bog'langan va bir-birini mukammal ravishda to'ldiradi.

Qoida tariqasida, sifatlar (atributiv va predikativ holatlarda) ikkala tilda ham asosiy – obyektiv va subyektiv – ta'm xususiyatlarini va iste'mol qilinadigan so'z obyektini holatini belgilaydi. Ingliz tilidagi bitter (achchiq), crude (xom), fresh (endigina uzilgan), sour (achigan), sugar-sweet (shirin), sweet (shirin), wondersweet

(juda shirin) so'zlari badiiy matnlarda o'z struktizmidagi ma'nolardan boshqa ma'nolarni ham ifodalab kelishi mumkin, misollar ko'rsak:

When did she cross thee with a bitter word? (W. Shakespeare, The Taming of the Shrew)

... the substance of his words were much more intricate and fat with detail than the crude, broad-sweeping ones which I present here... (Sh. Greye, The Mad Philosopher)

I have to use it while it is fresh, for I find that Italian words do not keep in this climate. (M. Twain, The \$30)00 Bequest)

Lips, let sour words go by and language end... (W. Shakespeare, Timon of Athens)

... nor hath he heard from me one sugar-sweet word. (R. Burton, The Arabian Nights).

... howe er Kisses, sweet words, embraces, and all that, May look like what is - neither here nor there... (G. Byron, Don Juan)

... and indeed I found her words wondersweet... (R. Burton, The Arabian Nights)

Ushbu maza-ta'm bildiruvchi kategoriyaga ingliz tilidagi honey so'zini ham kiritish mumkin. Ingliz tilida o'zbek tilidagi singari honey so'zi ham ot so'z turkumi, ham sifat so'z turkumi vazifasini bajarishi mumkin:

...my woman's heart Grossly grew captive to his honey words... (W. Shakespeare, King Richard///).

Ingliz va o'zbek tilidagi maza-ta'm ma'nosini bildiruvchi sifatlar soni ancha ko'p bo'lib, ularni yuqorida ayrimlarini ko'rib chiqdik. Bu mavzu yanada ko'proq tadqiqotlar olib borish uchun obyekt bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gove Philip. On defining adjectives; Part I. American speech vol 43. 1968.5-32 p.
2. Швец А. В. Наивное литературоведение в лексиконе языковой личности: Дис... канд. филол. наук. СПб.
3. Hanks Patrick. Definitions and explanations. Sinclair John. 1987.
4. Mengliyev B. Hozirgi o'zbek tili (kirish, fonetik sath, liksik-semantik sath) / darslik. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2018.